

Voorwoord

De middeleeuwen

Op het zand, de Hondsrug, hunebedden. Er ontstaan esdorpen. Borger, Bronneger, Buinen, Drouwen, Ees, Exloo, Odoorn, Valthe, Westdorp, Zandberg. Dorpen met een ontwikkeling van al vele eeuwen achter zich.

Esdorpen. Ooit agrarische gemeenschappen met één of meer gezamenlijke essen waarop het voedsel werd verbouwd. Op de heidevelden hield men schapen. Esdorpen én bossen en natuur: nu ook toeristisch van groot belang.

Daarnaast jongere (ontginnings)dorpen in dit gebied: Eesergroen, Ellertshaar, Klijndijk.

Negentiende eeuw

Ontwateren en afgraven van het hoogveen. Veenontginningsgebied. Nederzettingen werden dorpen. Drouwermond, Drouwerveen, Buinerveen, Eeserveen, 1e Exloërmond, 2e Exloërmond, Valthermond en Nieuw-Buinen. En ook: Bronnegerveen en Odoornerveen.

Drie hiervan werden grotere kernen: Nieuw-Buinen, Valthermond en 2e Exloërmond. De bebouwing concentreerde zich vooral langs de vroegere kanalen. Lintdorpen.

Nu: één gemeente - vijftintig kernen

Gemeente Borger-Odoorn. Een groot aantal dorpen en buurtschappen. Kernen noemen we ze ook wel. Veertig inwoners die dicht bij elkaar wonen: een kern. Vijfduizend inwoners bij elkaar: ook een kern. Daartussen in zit een heleboel. Ook: kernen.

Dorpen en buurtschappen. In allerlei soorten en maten. Vijftintig om precies te zijn. Woonplaats voor mensen. En mensen die bij elkaar in de buurt wonen, gaan dingen sámen doen. Sport of toneel bijvoorbeeld. Zaken samen regelen. Een school, een buurthuis. Ze zetten iets op; zelf of samen met de overheid. Vijftintig kernen - één gemeente.

Kader

Een kader voor de gemeentelijke kernen. Dat vindt u in deze nota. De ene kern is de andere niet. Verschillen en overeenkomsten. Voor dit kader tenminste. Over voorzieningen en verzorgingsgebied. Geen investeringen. Geen bezuinigingen. Wel een kader. Niet meer, maar ook niet minder. Een 'onderlegger' voor beleid en uitvoering in de toekomst. Voorzieningen: vestiging, sanering, onderhoud. Een kader voor voorstellen daarover. Dat wil deze nota bieden.

Exloo, maart 2003

Burgemeester en wethouders van Borger-Odoorn

Inhoud

1. Inleiding
2. Kernen in kader: kernen Borger-Odoorn in provinciaal perspectief
3. Kernen in kader: gemeentelijke kernstructuur Borger-Odoorn
4. Toelichting bij de gemeentelijke kernstructuur
5. Kleine kernen met lokale functies
6. Hoofdkernen met lokale functies
7. Hoofdkernen met bovenlokale functies
8. Een hoofdkern met subregionale functies

Slot

Bijlagen

Borger t/m Zandberg (op alfabetische volgorde)

Een zo compleet mogelijk overzicht van voorzieningen, staat van onderhoud en gebruiksfrequentie.

Bovenstaande gegevens in één overzicht.

1. Inleiding

Veertig min en vijfduizend plus

Kern en kader. De kleinste kern in Borger-Odoorn heeft nog geen veertig inwoners, de grootste meer dan vijfduizend. De andere dorpen zitten daar ergens tussen in.

Waar niet - waar wel

Voorzieningen. Winkels, scholen, buurthuizen. Een sporthal. Iedere kern heeft natuurlijk niet alles. Voor veertig inwoners kun je geen school bouwen en voor vijfduizend geen ziekenhuis. Dat snapt iedereen. Als bouwen al zou kunnen; in stand houden zéker niet. Twintig gezinnen kunnen niet samen een winkel in stand houden. Overduidelijke voorbeelden. Uitersten immers.

Waar liggen de grenzen als het níet gaat over de uitersten, maar ergens er tussen in. Waarom in het ene dorp wél een school en in het andere niet. Hier wel een gymzaal en daar weer niet. Historisch bepaald? Andere reden? En moet dat altijd zo blijven?

Wat niet - wat wel

Welke kern moet welke voorziening hebben. Wat wordt nagestreefd voor welke kern. Een 'raamwerk' daarvoor. Dat is de kern van een kernenbeleid. Welke kern maakt gebruik van een voorziening in een nabijgelegen kern. Ook dát. Wat is betaalbaar. En - het hoge woord moet er maar uit: wat kunnen we ook voor de toekomst financieel opbrengen.

Lust of last

Een voorziening hebben, en overdragen aan de volgende generatie, is belangrijk. Een betáálbare voorziening hebben en 'nalaten', is minstens zo belangrijk. Een school of buurthuis dichtbij, kan een rijk bezit zijn. Totdat het in financiële zin een molensteen om je nek wordt. Wil je zo veel mógelijk voorzieningen of wil je iets minder, maar dan wel kwaliteit.

De ene kern is de andere niet

In deze nota geen 'toedeling' van voorzieningen aan kernen. Wel een indeling van kernen in 'categorieën'. Als instrument voor toekomstig beleid.

De winkel

Een kernenbeleid biedt zoals gezegd een kader. Voor kernen en voorzieningen. Eén van de belangrijkste voorzieningen voor inwoners van een dorp is wel het winkelbestand. Daarop heeft de gemeente alleen een voorwaardenscheppende invloed. Verder heerst hier de markt. Dat moet ook maar zo blijven. Maar wel is het winkelbestand van grote invloed op de leefbaarheid, of op de aanwezigheid van andere voorzieningen. Het aantal winkels wordt namelijk bijna altijd volledig

beïnvloed door het aantal inwoners van een dorp (en het aantal mensen in de omgeving dat gebruik maakt van de plaatselijke winkels). Het verzorgingsgebied.

Leeswijzer

Na deze inleiding, eerst heel kort: kernen en kernstructuur in Drents perspectief (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 de voorgestelde gemeentelijke kernstructuur met een toelichting daarop in hoofdstuk 4. In de hoofdstukken 5 t/m 8 volgt een beknopte beschrijving van de verschillende ‘typen’ kernen. Nadrukkelijk moet worden vermeld dat niet van iedere kern een beschrijving is opgenomen: er is met een beperkt aantal voorbeelden gewerkt. De beschrijving is niet compleet maar wil een indruk geven. De keus is willekeurig.

Bijlagen

In de bijlage zo compleet mogelijk een overzicht van de voorzieningen per kern (alfabetisch gerangschikt). En andere relevante informatie. Al deze informatie is ook verzameld in één overzicht.

De vermelde inwoneraantallen zijn (tenzij anders aangegeven) van 1 januari 2003.

2. Kernen in kader: kernen Borger-Odoorn in provinciaal perspectief

Op provinciaal niveau - in het Provinciaal omgevingsplan van 1998 - worden vier typen kernen onderscheiden in een zogenoemde kernstructuur:

<u>Streekcentra</u>	Assen, Emmen, Hoogeveen, Meppel
<u>Substreekcentra</u>	Roden, Beilen en Coevorden (en zo nodig ook het gebied tussen Nieuw-Buinen en Gasselternijveenschemond in samenhang met Stadskanaal)
<u>Hoofdkernen</u>	voor Borger-Odoorn: Borger, Nieuw-Buinen, Valthermond, 2 ^e Exloërmond, Exloo en Odoorn
<u>Kleine kernen</u>	voor Borger-Odoorn: Buinen, Buinerveen, Drouwen, Drouwenermond, Drouwenerveen, Ees, 1 ^e Exloërmond, Klijndijk, Odoornerveen, Valthe en Westdorp

Een aantal gemeentelijke kernen in deze provinciale indeling gemist? Daarover later meer. Eerst een korte typering uit het Provinciaal omgevingsplan bij de vier genoemde typen.

Streekcentra

Vormen de spil in de verzorgingsstructuur. Nieuwe voorzieningen met een regionale functie worden zoveel mogelijk in de streekcentra gesitueerd.

Substreekcentra

Voor de ontwikkeling van de woonfunctie krijgen deze kernen relatief ruime mogelijkheden om in te spelen op de vraag van de woningmarkt. Voor de ontwikkeling van de bedrijvigheid hebben deze kernen een functie om te voorzien in de behoefte aan regionale bedrijventerreinen, doch in beperktere mate dan de streekcentra. Voor de voorzieningen hebben deze kernen een beperkt regionale functie.

Hoofdkernen

Hebben in hoofdzaak een woonfunctie voor de plaatselijk reeds aanwezige bevolking en in samenhang met de plaatselijke werkgelegenheid. Voor de ontwikkeling van de bedrijvigheid hebben de hoofdkernen alleen een functie voor kleinschalige lokale bedrijvigheid. Zowel voor de ontwikkeling van nieuwe woongebieden als bedrijventerreinen geldt als voorwaarde, dat deze ruimtelijk goed inpasbaar moeten zijn zonder belangrijke omgevingswaarden aan te tasten.

Nieuwe voorzieningen met een beperkte bovenlokale functie (geen regionale functie) kunnen in de hoofdkernen worden gesitueerd.

Kleine kernen

Hebben in hoofdzaak een woonfunctie voor de plaatselijk aanwezige bevolking en voor het omliggende op de kern georiënteerde buitengebied. Bevolkingsgroei wordt in het algemeen voor deze kernen niet nagestreefd. Voor de ontwikkeling van de bedrijvigheid hebben de kleine kernen slechts in beperkte mate een functie voor incidentele kleinschalige lokale bedrijvigheid.

Voorzieningen, die in hoofdzaak een lokale functie hebben, kunnen in deze kernen worden gevestigd. In het algemeen zijn als kleine kern beschouwd die nederzettingen, die bestaan uit minimaal 25 à 50 woningen, die min of meer aaneengesloten liggen en minstens twee voorzieningen bezitten.

Geen kernen?

Al eerder opgemerkt. Acht kleine kernen in onze gemeente worden niet genoemd. Deze 'kent' de provincie dus niet. Hoewel, dat is niet helemaal juist. Want niet met naam genoemd misschien; wel besproken in het Provinciaal omgevingsplan. Voor sommige bebouwingsstroken waar de agrarische functie nog belangrijk is, is een beleid als voor het buitengebied beter passend voor de ontwikkeling van de belangrijkste functies. Eén van de voorbeelden: Eesergroen, eerder door de provincie aangeduid als kern; in het Provinciaal omgevingsplan van 1998, na overleg met de gemeente en om genoemde reden niet meer.

Indeling

De ene kern is de andere niet. Een indeling van de gemeentelijke kernen ten opzichte van elkaar. Natuurlijk wordt zo'n indeling voor een groot deel bepaald door het aantal inwoners en door het aantal inwoners van het verzorgingsgebied dat ook op die bepaalde kern is aangewezen.

Aantallen zijn niet alléén bepalend. Ook de ligging, de huidige situatie qua voorzieningen. Maar vooral ook de visie van de gemeente op de kernen - afzonderlijk en in samenhang - komt in de indeling tot uiting. Een kader voor te ontwikkelen beleid immers.

Specifiek

Dat er in de hierna volgende gemeentelijke kernstructuur aansluiting is gezocht bij de 'provinciale' indeling spreekt voor zich. Dat die indeling verder uitgewerkt en 'specifieker' is, overigens evenzeer.

3. Kernen in kader: gemeentelijke kernstructuur Borger-Odoorn

Voor het gemeentelijk beleid is de indeling verder verfijnd. Natuurlijk; er spelen andere zaken en er moeten andere afwegingen worden gemaakt. De gemeente zit ook dicht op de ‘werkelijkheid’ dan de andere overheden.

En omdat Borger-Odoorn een plattelandsgemeente is, éérst de basis: het platteland - het buitengebied en de kleine kernen.

Gemeentelijke kernstructuur

1. <u>Kleine kernen (buitengebied)</u>	Bronneger, Bronnegerveen, Eesergroen, Eeserveen, Ellertshaar, Exloërveen, 2 ^e Valthermond, Westdorp ¹ , Zandberg
2. <u>Kleine kernen</u>	Buinen, Buinerveen, Drouwen, Drouwenermond, Drouwenerveen, Ees, 1 ^e Exloërmond, Klijndijk, Odoornerveen, Valthe
3. <u>Hoofdkernen met lokale functies</u>	Exloo, Odoorn
4. <u>Hoofdkernen met bovenlokale functies</u>	Nieuw-Buinen, 2 ^e Exloërmond, Valthermond
5. <u>Hoofdkern met subregionale functies</u>	Borger

Op de volgende pagina is deze kernstructuur geografisch weergegeven.

De indeling wordt op meerdere plaatsen in deze nota toegelicht maar vooral ook in het volgende hoofdstuk.

Het Provinciaal omgevingsplan deelt Westdorp in bij de kleine kernen. Gemeentelijk wordt voorgesteld - gezien een vergelijkbare situatie - deze kern in te delen bij de kleine kernen (buitengebied).

In plaats van deze pagina kaart met onderscheiden kernen.

4. Toelichting bij de gemeentelijke kernstructuur

Elf en acht / tien en negen

Elf kernen in Borger-Odoorn worden in het Provinciaal omgevingsplan tot de kleine kernen gerekend. Acht worden - in genoemd plan - niet als afzonderlijke kleine kern aangemerkt maar als behorend tot het buitengebied. Alleen Westdorp wordt door de gemeente anders ingedeeld: bij de kleine kernen (buitengebied). Deze negentien kernen zullen hier - ondanks grote verschillen - als één groep worden aangeduid: de kleine kernen. Maar zoals later in deze nota wordt geschetst: de brede basis van onze gemeente.

Twee - drie - één

Het Provinciaal omgevingsplan geeft aan zes kernen in Borger-Odoorn de status: hoofdkern. Deze groep wordt in het gemeentelijk beleid - zoals eerder aangegeven - onderverdeeld in drie soorten hoofdkernen. Twee met lokale functies, drie met bovenlokale functies en één met subregionale functies.

Aantallen

Zijn de aantallen inwoners alleen bepalend. Nee, ook het bestaande voorzieningenniveau en (de intensiteit van) het gebruik daarvan, en door wie. Allemaal van invloed. Wat willen we waar, wat willen we houden en wat moet misschien verdwijnen. Bovendien sluit de indeling aan op eerdere in lokale - of provinciale bestemmingsplannen gemaakte keuzen.

Lokaal of niet

Is zo'n indeling of kader 'heilig'? Nee, vanzelfsprekend niet. Er zijn immers allerlei uitzonderingen. Een speciale soort basisschool in een kleine plaats, kan voor die voorziening een bovenlokale functie hebben. Neem de Daltonschool in Ees. Trekt leerlingen uit veel meer plaatsen dan alleen Ees. Maar dat verschaft het dorp als geheel nog geen bovenlokale status.

De indeling is dus niet heilig. Maar biedt wel een kader voor keuzen die gemaakt moeten worden. Waar saneren, waar investeren, enz.

Niet meer maar beter

Niet álles kan, en zeker niet alles tegelijk. We zijn er weer achter. En steeds méér kan ook niet. Misschien is dat ook niet wenselijk. Wat heb je aan wildgroei immers. Een weloverwogen keus nú levert geen 'ongedekte' cheques op voor later. Beperk je en kies voor kwaliteit; dat zou ook een uitgangspunt kunnen zijn. Een grotere school is niet noodzakelijkerwijs een betere. Maar een zekere omvang schept wel een aantal randvoorwaarden voor kwaliteit.

Over brede scholen, multifunctionele gebouwen en jeugdbeleid zegt het bestuursprogramma 2002-2006: Clustering van diverse voorzieningen geeft in ieder geval een steviger basis waardoor ze beter in stand kunnen worden gehouden.

Duurzame ontwikkeling

Overigens is al eerder vastgelegd dat de gemeente streeft naar een inrichting van gebieden, waarbij de nadruk wordt gelegd op duurzaamheid. Er zal gekeken worden welke maatregelen er op het gebied van duurzaam bouwen in de nieuwe woongebieden mogelijk zijn.

In het bestuursprogramma 2002-2006 wordt gezegd dat het college in een nota de bestaande en nieuwe mogelijkheden op het gebied van duurzame ontwikkeling bij elkaar wil brengen en door meer samenhang in het beleid de duurzame ontwikkeling van onze gemeente versterkt kan worden.

5. Kleine kernen met lokale functies

Van Bronneger tot en met Zandberg

Rare vraag

Waarom willen mensen in een klein dorp wonen? In een heel klein dorp zelfs. Wat een vraag! Omdat ze dat prettig vinden. Omdat ze daar altijd al woonden. Omdat ze rust en ruimte willen. Omdat ze iets hebben met de andere mensen die daar wonen. Noem maar op.

Een voorbeeld.

1° Exloërmond. Uit het bestemmingsplan van 1984: '1° Exloërmond kan gerekend worden tot één van de meest ijle enkellinten van het veenkoloniale gebied. Het kent niet of nauwelijks markante punten, hoewel de doorsnijding van het lint door de Drentse Mondenweg eigenlijk wel als zodanig kan worden onderscheiden. De opbouw is nagenoeg symmetrisch. Er is nauwelijks sprake van verdichting van het lint, hoewel in de nabijheid van de Mondenweg de bebouwing toevalligerwijs wat meer verdicht is. In deze omgeving is ook de lagere school, de kleuterschool, het gymnastieklokaal en het buurthuis gevestigd.'

Pleistoceen

Iets verder terug? Weer uit het bestemmingsplan. '1° Exloërmond is een nederzettingvorm die is ontstaan door het ontginnen van het uitgestrekte veengebied ten oosten van de Hondsrug. De geologische opbouw is het gevolg van de werking van het ijs in de periode welke men aanduidt als het Pleistoceen. Het daarop volgende afsmeltingsproces is de oorzaak van het ontstaan van het wijde stroomdal van de latere Hunze. Dit dal is grotendeels opgevuld met zand dat door de wind en door het water is aangevoerd. Toen de opvulling een stadium had bereikt dat het water niet meer afdoende kon afvloeien, trad veengroei op. Het pakket dat door dit proces is gevormd had aanzienlijke afmetingen. Ten behoeve van de turfwinning is dit pakket ontwaterd en afgegraven.'

Gehecht

Lees een andere passage uit het zelfde bestemmingsplan. 'Sociaal klimaat. Onder sociaal klimaat wordt verstaan de door de inwoners zelf ervaren sfeer in hun onderlinge contacten als burens, als leden van een vereniging, enz. Uit het in 1976 door de Werkgroep 'de Badde' ingestelde onderzoek blijkt, dat de 1° Exloërmonders in grote meerderheid zich gehecht voelen aan de medebewoners en dat erg veel inwoners lid zijn van een plaatselijke vereniging.'

Nog een citaat: 'Het zijn de bewoners zelf geweest, die zich in grote mate betrokken zijn gaan voelen bij de ontwikkeling van het bestemmingsplan en door middel van een onderzoek naar de leefbaarheid in de mond het verlangen bij het gemeentebestuur op tafel hebben gelegd, haast te maken met het opstellen van een dergelijk plan.'

Basis

Hoezo betrokkenheid. Natuurlijk zal dat in de ene kern sterker zijn dan in de andere en ook de ene ‘periode’ nadrukkelijker zichtbaar dan de andere. Vaak ook afhankelijk van een groep actieve inwoners. Maar wat soms wordt aangeduid als ‘overige kernen’ dat vormt eigenlijk de brede basis van onze gemeente als geheel. De dorpen en het buitengebied. Wat zou anders de basis zijn van een plattelandsgemeente?

De brede basis van de gemeente

Kleine kernen (buitengebied): Bronneger (120), Bronnegerveen (92), Eesergroen (150),
Eeserveen (147), Ellertshaar (38), Exloërveen (100),
2^e Valthermond (102), Westdorp (143), Zandberg (65).

Kleine kernen: Buinen (847), Buinerveen (407), Drouwen (499),
Drouwenermond (577), Drouwenerveen (276), Ees (399),
1^e Exloërmond (400), Klijndijk (838), Odoornerveen (445),
Valthe (1283).

De kleine kernen van Borger-Odoorn met het aantal inwoners op 1 januari 2003. Meest voorkomende functie van deze kernen: wonen. Soms met kleinschalige bedrijvigheid ‘aan huis’. Het aangrenzende buitengebied heeft overwegend een agrarische bestemming of een toeristisch-recreatieve functie.

38 en 1283

Ellertshaar met 38 inwoners op één hoop met Valthe met 1283 inwoners. Dat is toch zot! O.k., mee eens. Want er zijn grote verschillen tussen de kleinste en de grootste onder de kleinen. Overeenkomst is wél de belangrijkste functie van deze kernen: wonen.

Bovendien is er toch een duidelijk onderscheid gemaakt. Die sluit (op Westdorp na) aan bij de indeling van het Provinciaal omgevingsplan. Kleine kernen en kleine kernen (buitengebied).

Ook volgens het Provinciaal omgevingsplan hebben de kleine kernen ‘een woonfunctie voor de plaatselijk aanwezige bevolking en voor het omliggende, op de desbetreffende kern georiënteerde buitengebied. Bevolkingsgroei in deze kernen wordt niet nagestreefd.’ Aldus het genoemde plan.

Gemeentelijk beleid

De kleine kernen hebben een lokale verzorgingsfunctie. Voor de vestiging van voorzieningen die alleen of in hoofdzaak een lokale functie hebben wordt ruimte geboden.

Uitbreiding van de woningvoorraad alleen na afstemming op de behoefte van de doelgroep.

Uitgangspunt van beleid voor de kleine kernen is ook dat waar mogelijk de aanwezige functies en voorzieningen ten behoeve van de leefbaarheid moeten worden behouden. Maar zoals gezegd; waar mogelijk, ook financieel gezien. En op een zodanige wijze dat de kwaliteit niet in het geding komt. Die afweging moet ook gemaakt worden: prijs en kwaliteit. En in hoge mate mede

bepalend voor de kwaliteit is de staat van onderhoud. Investeren in nieuwe voorzieningen? Mógelijk, maar ook beheer is een investering in kwaliteit. En een noodzakelijke voorwaarde. Afhankelijk van de intensiteit van het gebruik van sommige voorzieningen en in samenhang met hoge te verwachten onderhoudskosten, moet in ‘individuele gevallen’ de overweging van sanering aan de orde komen.

Evident is dat deze laatste overwegingen - intensiteit van gebruik, staat van onderhoud en te verwachten onderhoudskosten, met de ‘conclusie’: conserveren of saneren - nadrukkelijk níet alleen voor de kleine kernen gelden.

De grootste kleine kern

Regeren is vooruitzien. Maar vooruitzien is moeilijk. Kijk maar. Uit het bestemmingsplan voor Valthe van 1975. Dik 25 jaar geleden.

‘Dat de bestaande detailhandelsvoorzieningen zich in de toekomst alle zullen kunnen handhaven mag niet worden verwacht. Wel moet een inwonertal van 1300 voldoende groot worden geacht om winkels met de belangrijkste (vooral de dagelijks benodigde) goederen te kunnen laten voortbestaan.’

Wat is de huidige werkelijkheid? Zeker, er is sprake van economische bedrijvigheid. Een rijwielhandel, een hondentrimsalon, horeca (3x), bakkers (2x). Maar winkels voor de dagelijkse boodschappen? Nee dus. En wel de geschatte bijna 1300 inwoners. Is dat een diskwalificatie? Nee. Maar wel het constateren van een ontwikkeling. Mobiliteit misschien?

Richting

Vooruitzien is moeilijk. Regeren dus ook. Toch moeten er keuzen worden gemaakt. Moet er richting worden aangegeven. Voor die keuzen en die richting, wil dit kader voor de kernen een bijdrage leveren.

6. Hoofdkernen met lokale functies

Exloo en Odoorn

Oud of oud

‘Toen het na de ijstijd langzaam warmer werd, veranderde het landschap in eerste instantie van een poolwoestijn in een toendra (een boomloze vlakte met alleen lage vegetatie), waar onder andere poolvossen, wilde paarden, Europese bizons en rendieren rondliepen. De mammoet en de wolharige neushoorn waren in deze tijd al uitgestorven. De mens was nu in grote mate afhankelijk van de rendieren. Hun vlees diende als voedsel, van hun botten en geweien werden werktuigen gemaakt en hun huiden werden verwerkt tot tenten en kleding. Ook de toenmalige jagers trokken rond en sloegen alleen tijdelijke kampementen op.

Daar zijn weinig sporen van overgebleven, omdat bijna alles van vergankelijk materiaal, zoals bot, gewei, leer en hout, was gemaakt. De enige sporen van deze jagers zijn hun vuurstenen werktuigen. Rond het dorp Odoorn zijn op sommige plaatsen bewerkte vuurstenen gevonden, onder andere pijlpunten ten noordoosten van het Eppiesbergje, dat tussen Odoorn en Valthe ligt.’ (Uit: Rond Hunze en Hondsrug - Jagers, hunebedbouwers en boeren - De prehistorie van Odoorn, van C.Tulp.)

Iets minder oud

Uit het bestemmingsplan van 1995. ‘Odoorn is van oorsprong een esdorp. De meeste esdorpen zijn ontstaan tussen de 10de en 14de eeuw. Van de esdorpen in het gebied waar Odoorn toe behoort, is bekend dat deze in het eerste deel van deze periode reeds bestonden. Kenmerkend voor het omliggende landschap is de aanwezigheid van essen rond het dorp. Dit zijn hoger gelegen landerijen, die zijn ontstaan door het aanbrengen van plaggenmest door de eeuwen heen.

De brinken vormden het centrale punt van het dorp, waaromheen zich boerderijen bevonden. In Odoorn zijn deze boerderijen nu verdwenen, en heeft het gebied rond de brink door de aanwezigheid van winkels en andere voorzieningen een andere functie gekregen.

De ligging van Odoorn aan de N34 heeft grote invloed gehad op de ontwikkeling en de ruimtelijke structuur van het dorp. Door de goede bereikbaarheid van het dorp is dit een aantrekkelijke vestigingsplaats geweest. Hierdoor is het dorp binnen de gemeente relatief snel gegroeid. Deze groei is begonnen aan de westzijde van het oorspronkelijke dorp, later zijn de uitbreidingen meer naar het zuidoosten verschoven (Langhietskamp en Oosterveld). Het oorspronkelijke dorp is hierdoor wat excentrisch van de woonbebouwing komen te liggen.

Door het doorgaande karakter van de N34 heeft het oude dorpsgedeelte meer het karakter van een wegdorp gekregen dan dat van een brinkdorp. Het groene karakter van de brinken is echter nog gedeeltelijk bewaard gebleven, en bepaalt nadrukkelijk het karakter van het centrumgebied. Bij de herinrichting is zoveel mogelijk getracht het oorspronkelijke karakter van het dorp te herstellen.’ Aldus genoemd plan uit 1995.

Beleid

Beleidsmatig uit dit bestemmingsplan: ‘Volgens het streekplanbeleid is binnen de gemeente (bedoeld wordt de voormalige gemeente Odoorn) een viertal hoofdkernen aanwezig, namelijk Odoorn, Exloo, Valthermond en 2^e Exloërmond. De andere dorpen binnen de gemeente zijn aangewezen als ‘kleine kern’. Voor de kleine kernen wordt geen bevolkingsgroei voorgestaan. Voor de hoofdkernen daarentegen wordt een positieversterking nagestreefd.’ Dit laatste geldt (ook) als beleid voor de gemeente Borger-Odoorn als geheel.

Exloo (1805 inwoners) en Odoorn (1825 inwoners). Het spreidingsbeleid van de gemeente is voornamelijk gericht op concentratie van inwoners in de hoofdkernen Borger, Exloo, Odoorn, 2^e Exloërmond, Valthermond en Nieuw-Buinen, zo is het beleid in de bestemmingsplannen geformuleerd.

Van lokaal en mondiaal

In welke plaats in Borger-Odoorn je ook woont, als je een paspoort of rijbewijs wilt, moet je naar Exloo. Voor een aantal vormen van gemeentelijke dienstverlening een bovenlokale functie dus. Alleen deze functie echter, leidt niet tot een ‘bovenlokale status’.

Eén dorp in onze gemeente, heeft één keer per jaar, zelfs een bijna mondiale functie . . .
Elke zomer danst de wereld in Odoorn.

7. Hoofdkernen met bovenlokale functies

Nieuw-Buinen, 2e Exloërmond en Valthermond

Neem nou Nieuw-Buinen

Uit het bestemmingsplan van 1996. ‘Nieuw-Buinen is het resultaat van een grootschalige en erg systematische ontginning. De verving begon in de 17^e eeuw en vond plaats door ‘compagnieën’ en door de stad Groningen. De ontginningmethode bestond uit het aanleggen van kanalenstelsels, van waaruit zijtakken werden gegraven, de zogenaamde wijken. In Nieuw-Buinen is een dubbel kanaal gegraven: het Noorder- en het Zuiderdiep. Beide werden via het Dwarsdiep aangesloten op het Stadskanaal. De strook grond tussen de beide hoofddiepen bood ruimte voor de vestiging van handelaren, winkeliers en arbeiders.’

Vooraf

‘Op deze zogenaamde voorraffen werden ook de scholen en kerken gebouwd. Hierdoor kregen deze gronden een nog steeds typerende, sterk gemengde functie. De wijken werden op een onderlinge afstand van 160 á 170 m aangelegd en vervulden verschillende functies: ontwatering, afvoer van turf, bezanding van de na de verving in cultuur gebrachte gronden, aanvoer van kunstmest en afvoer van landbouwproducten.’

Gedempt

‘De beide hoofddiepen zijn enkele decennia geleden grotendeels gedempt. Dat geldt ook voor een aantal wijken of delen daarvan, met name de begindelen. Aan de oostzijde van het Nieuw-Buiner bebouwingslint is geleidelijk een kernvormig uitbreidingsgebied ontwikkeld. Voor de huidige landschappelijke verschijningsvorm van Nieuw-Buinen is met name de bembepplanting met eiken langs de beide (voormalige) hoofddiepen van belang. Door deze bomenrijen manifesteert het silhouet van de nederzetting zich op een bijzonder duidelijke manier in het open en strak verkavelde veenkoloniale landschap.’ Zoals gezegd; citaten uit het bestemmingsplan 1996.²

Beleid

Hoofdkernen hebben in hoofdzaak een woonfunctie voor de plaatselijk aanwezige bevolking en in samenhang met de plaatselijke werkgelegenheid. Indien het Provinciaal omgevingsplan hiervoor mogelijkheden biedt, aldus de bestemmingsplannen, kunnen hoofdkernen zoals 2^e Exloërmond niet alleen voor de plaatselijk aanwezige bevolking een woonfunctie bieden, maar ook voor een veel groter gebied.

Het Provinciaal omgevingsplan geeft aan dat voor 2^e Exloërmond, Nieuw-Buinen en Valthermond nauwelijks beperkingen gelden wat betreft de richting van de woonuitbreiding en dat deze kernen zo nodig meer zullen kunnen bouwen dan het in het genoemde plan weergegeven aantal.

Overigens moet vermeld worden dat het Zuiderhoofddiep in Valthermond deels in originele staat is bewaard en deels in originele staat is teruggebracht. Een succesvol cultuurhistorisch project.

Het spreidingsbeleid van de gemeente is gericht op concentratie van de inwoners in de hoofdkernen. De hoofdkernen met bovenlokale functies dienen een extra woningbouwtaak te hebben, zodat de druk ten aanzien van de woningbouw op de Hondsrug wordt verminderd.

8. Een hoofdkern met subregionale functies

Borger

Een terugblik

‘De reiziger die rond 1845 over de heerbaan van Odoorn naar Borger trok, zag aan weerszijden van de weg alleen heide: ‘Rechts en links is niets dan heide en voor u uit en rondom u, - alles heide, heide. Hier gevoeld gij, hier tast gij ’t met handen, - althans hier ziet gij ‘t, dat gij in Drenthe zijt’.

Een passage uit een boek van drie bezoekers die in die dagen Drenthe doorkruisten. Zij vonden de aanblik van de uitgestrekte heidevelden langs de weg naar Borger in het winterseizoen bepaald stuitend: ‘Hier schijnt de koning der verschrikking zich een domein te hebben verworven, te vreselijk nog om te bezien, daar ’t minder een toneel van werkelijke dood oplevert, dan wel een aanhoudende kwijning en gestadig sterven’.

Voordat de drie bezoekers Borger bereikten, deden ze de ‘kleine boerschap’ Ees aan. Het kerkdorp Borger verraste hen aangenaam. Over Borger, zo schrijven ze, hangt een stadswaas en de inwoners bezitten een ‘geest van bespiegeling, onderzoek en navorsching’. De huizen zijn er goed onderhouden en er valt te bespeuren ‘dat ook Flora hier tempelen en altaren heeft’. De bezoekers vroegen zich af hoe het toch mogelijk was dat Borger zo’n steedse indruk op hen maakte. Hoewel zij meenden dat het Assen zou kunnen zijn, dat ‘van zijn overvloed broederlijk meedeelt’, moet de oorzaak meer in Borger zelf worden gezocht.

Grote branden in 1828 en 1841 hadden geleid tot de verwoesting van een groot aantal huizen en boerderijen in het dorp. De wederopbouw gaf Borger in de jaren daarna ongetwijfeld een moderner aanblik. Borger viel dus in 1845 positief op bij de hierboven genoemde doortrekkende reizigers.’ (uit: ‘Geschiedenis van Borger’ De negentiende eeuw, 1830-1919 van Drs. H. Klompmaker.)

Gemeentelijk beleid

Uit het bestemmingsplan Borger-Dorp van 1999. In het kader van het bestemmingsplan Daalkampen is door de gemeente uitgebreid ingegaan op de te verwachten bevolkingsontwikkeling. In dit plan is ook het spreidingsbeleid wat betreft bevolking en woningbouw uiteengezet. Dit beleid kent de volgende uitgangspunten:

- voor de kleine dorpen in de gemeente wordt uitgegaan van een gemiddeld gelijkblijvend inwonertal;
- de positie van de hoofdkernen, waaronder Borger, dient te worden versterkt of ten minste gehandhaafd.

Provinciaal beleid

De provincie is in 1998 in het Provinciaal omgevingsplan nog iets terughoudender: ‘... de woonfunctie dient zich te beperken voor de plaatselijke reeds aanwezige bevolking en in samenhang met de plaatselijke werkgelegenheid.’ Verder streeft de provincie in dit plan naar

verlichting van de vestigingsdruk op de kernen in de Hondsrugzone. Om deze druk af te leiden zal de totstandkoming van aantrekkelijke woonmogelijkheden in het Hunzegebied worden gestimuleerd. De kern van Borger mag volgens het Provinciaal omgevingsplan tussen 1995 en 2010 met 302 woningen worden uitgebreid (waarvan er tussen 1995 en 2000 al 231 zijn bijgekomen).

De gemeente nu

De gemeente vindt deze groeimogelijkheden te beperkt, zo wordt gesteld in het bestemmingplan Borger-Dorp van 1999, en vindt dat er circa 500 woningen gebouwd moeten worden in de periode tot 2010. Immers; Borger moet naast de eigen woningbehoefte ook die voor een aantal kleinere dorpen in het zandgebied opvangen. In verband met omgevingswaarden kan daar niet 'alles' worden geëffectueerd. Op termijn zal de bevolkingsdruk op de Hondsrug weliswaar afgeleid kunnen worden naar de Hunzelaagte, maar voordat de ideeën voor dit gebied in concrete projecten zijn omgezet en er een aantrekkelijke woonomgeving is gecreëerd zal de woningbehoefte elders moeten worden opgevangen.

Borger biedt daarvoor goede mogelijkheden, zo stelt het bestemmingsplan verder. En ook: Mede dankzij het sterk ontwikkelde toerisme in de omgeving is het verzorgingsapparaat naar verhouding zeer omvangrijk en van *subregionaal* niveau. Als verzorgings- en werkgelegenheidscentrum is Borger vanuit de omliggende dorpen bovendien goed bereikbaar, doordat de kern een knooppunt in het hoofdwegen- en openbaar vervoernet vormt. De bovenlokale verzorgingsfunctie, zo stelt het genoemde bestemmingsplan, verdient ondersteuning door een voldoende groot bevolkingsdraagvlak.

Juist die duidelijk meer dan bovenlokale functie wil het gemeentebestuur benadrukken door voor Borger een subregionale status na te streven. Ook bij een toekomstige aanpassing van het Provinciaal omgevingsplan.

Bestemmingsplan Borger weer. Het grootste deel van de woningbouw in Borger zal in het gebied ten westen van de N34 tot stand moeten komen. In dit gebied is het uitbreidingsplan Daalkampen met een capaciteit van circa 195 woningen inmiddels grotendeels gerealiseerd. Aansluitend aan deze woonbuurt zijn nieuwe plannen in voorbereiding, niet alleen voor woningbouw, maar voor een multifunctioneel 'Nieuw-Borger' ten westen van de N34. De Ontwikkelingsvisie Borger (juli 1998) en de Structuurvisie Borger West (juli 1999) gaan daar nader op in.

Meer

Borger heeft met rond 5000 inwoners in het Ontmoetingscentrum meer dan een gewoon dorps huis; vele activiteiten zijn hier geconcentreerd. En overigens; Assen mag een *provinciaal* museum hebben, Borger bezit met het *Nationaal* Hunebedden Informatiecentrum een 'museum' van landelijke allure. Er is een theatervoorziening. Het zijn maar voorbeelden.

Hoewel het Provinciaal omgevingsplan Borger indeelt bij de hoofdkernen (net als Nieuw-Buinen, 2° Exloërmond, Valthermond, Exloo en Odoorn) wil het gemeentebestuur, zoals gezegd, streven naar een status voor Borger tussen hoofdkern en substreekcentrum in; namelijk een centrum met subregionale functies. (Cf. de terminologie uit genoemd provinciaal plan in hoofdstuk twee van deze nota.)

Subregionaal

Bijna jaarlijks wisselen Borger en Nieuw-Buinen van positie qua gemeentelijke kern met het grootste aantal inwoners. Het nastreven van een status voor Nieuw-Buinen méér dan hoofdkern met bovenlokale functies, zou in verband met de positionering vlakbij Stadskanaal, en de vele voorzieningen daar, niet reëel zijn. Voor Borger echter wil de gemeente nadrukkelijk beleidsmatig en anderszins inzetten op de genoemde status van hoofdkern met subregionale functies.

Waterrand

Ook de Ontwikkelingsvisie voor Borger ‘Waterrand op het zand’ (1998) zet in op deze richting.

‘Het thema kwaliteit is gericht op de functie van Borger als centrum in de regio. Zowel wat betreft winkelen, onderwijs, medische faciliteiten en maatschappelijke voorzieningen biedt Borger een hoog voorzieningenniveau. Bovendien kent Borger een accent wat betreft (ondersteunende) dienstverlening. Dit aanbod bepaalt voor een groot deel de kwaliteit van het wonen in en bij Borger. Om deze functionele kwaliteit hoog te houden, streeft de visie naar:

- een sterk winkelcentrum en accent op de horeca in ‘Oud-Borger’;
- ontwikkeling van multifunctionaliteit in ‘Nieuw-Borger’, in samenhang met uitbreiding van de recreatieve en hoogwaardige bedrijvigheid;
- het bieden van ruimte in ‘Nieuw-Borger’ over de snelweg aan functies en voorzieningen die in ‘Oud-Borger’ conflicteren met andere belangen.’

‘Bereikbaarheid is de kracht van Borger’, zo stelt de genoemde ontwikkelingsvisie. En ook: ‘Economische en recreatieve regio’s zijn binnen handbereik. Met name voor autoverkeer en openbaar vervoer zijn ontwikkelingen die bijvoorbeeld de veiligheid en bereikbaarheid ten goede komen, in volle gang.’

Woonplan

Op basis van de provinciale Beleidsnota Wonen is een knelpuntenpot woningcontingenten ingesteld. Met het vastgestelde Woonplan heeft de gemeente tachtig woningen (met zorg voor ouderen) en twintig woningen voor starters aangevraagd. En inmiddels toegekend gekregen.

Slot

Het ene dorp is het andere niet

De nota Drentse dorpen uit 1976 onderscheidt drie belangrijke typen dorpen in Drenthe. Het esdorp. Het wegdorp. Het kanaaldorp.

Het Provinciaal omgevingsplan van 1998 gaat verder. Esdorp. Esgehucht. Wegdorp van de laagveenontginning. Wegdorp van de veenrandontginning. Weg-/kanaaldorp van de veenkoloniën. Weg-/kanaaldorp van de ontginningskoloniën.

En wij?

Heeft onze gemeente ze allemaal? Welk dorp in onze gemeente 'hoort' in welke categorie? In het kader van deze nota is het onmogelijk dit uitputtend te inventariseren. Hier en daar is iets aangestipt. Verspreid over de verschillende bestemmingsplannen is veel informatie aanwezig. Maar kan zo'n overzicht van belang zijn?

Om beleid uit te zetten: ja, natuurlijk. Je kunt pas beslissen wat je wilt aanpassen als je weet wat je hebt. En als je weet wat je in ieder geval wilt behouden. Qua voorzieningen, maar ook in cultuurhistorische zin.

En nu

Een en ander is hier allerm minst volledig beschreven. Dat gaat ook verder dan de bedoeling van deze nota. Structuur aanbrengen voor het geheel van de 25 kernen van onze gemeente. Een gemeentelijk kader voor plannen op velerlei gebied. Wat streven we waar na. Wat willen we dáár beslist niet. Het staat niet letterlijk genoemd en per kern opgesomd, maar richtinggevend wil deze gemeentelijke kernstructuur wel zijn.

Kortom: kern en kader.